

ДЕРЖАВНА ЗРАДА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

STATE TREASON IN THE CONDITIONS OF MILITARY ACTIONS

**Бантишев О.Ф., к.ю.н., професор,
провідний науковий спеціаліст**

Науково-організаційний центр Національної академії Служби безпеки України

У статті "Державна зрада в умовах військових дій" проводиться глибокий аналіз кримінального правопорушення «державної зради», особливо в контексті загострення військових дій зі сторони російської федерації, що стали випробуванням для України. Автор, професор, кандидат юридичних наук Олександр Федорович Бантишев, зосереджує увагу на визначенні поняття «державної зради», її законодавчому регулюванні та практичному застосуванні в умовах, коли Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами своєї національної безпеки та суверенітету. Тому дослідження та аналіз обставин пов'язаних з кримінальною відповідальністю за злочини проти основ національної безпеки України потребують особливої уваги. Такі злочини є найнебезпечнішими посяганнями на відносини, що склались у суспільстві, зокрема ті, які забезпечують державний суверенітет, територіальну цілісність, недоторканність та обороноздатність держави, державну безпеку України та її конституційний лад.

Автор статті звертає увагу на правові акти, у яких кодифіковано поняття державної зради, досліджено та проаналізовано термінологічні визначення державної зради як злочину, а також та зміни і доповнення за колабораційну діяльність та за виправдовування військової агресії проти України.

Крім того, у публікації розглянуто та охарактеризовано такі елементи складу злочину: об'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони, суб'єкт державної зради як злочину.

Розглядаючи та аналізуючи відповідні статті Кримінального кодексу України, автор аналізує юридичну практику та наукові підходи до тлумачення та застосування норм, що стосуються державної зради, наголошуючи на необхідності адаптації законодавства до сучасних вимог воєнного часу. Стаття містить рекомендації щодо вдосконалення законодавчої бази з метою ефективнішого протидії зрадницьким діям, що загрожують державній безпеці України.

Ключові слова: державна зрада, військові дії, національна безпека, суверенітет, законодавча база, судова практика, збройний конфлікт, Україна.

The article "Treason in the conditions of military operations" provides an in-depth analysis of the criminal offense of "treason", especially in the context of the escalation of military operations by the Russian Federation, which have become a test for Ukraine. The author, professor, candidate of legal sciences Oleksandr Fedorovich Bantyshev, focuses on the definition of the concept of "treason", its legislative regulation and practical application in the conditions when Ukraine faced unprecedented challenges to its national security and sovereignty. Therefore, research and analysis of circumstances related to criminal responsibility for crimes against the foundations of national security of Ukraine require special attention. Such crimes are the most dangerous encroachments on relations established in society, in particular those that ensure state sovereignty, territorial integrity, inviolability and defense capability of the state, state security of Ukraine and its constitutional order.

The author of the article draws attention to the legal acts that codified the concept of treason, researched and analyzed the terminological definitions of treason as a crime, as well as changes and additions for collaborative activity and for justifying military aggression against Ukraine.

In addition, the publication considers and characterizes the following elements of the crime: the object, the objective and subjective sides, the subject of treason as a crime.

Examining and analyzing the relevant articles of the Criminal Code of Ukraine, the author analyzes legal practice and scientific approaches to the interpretation and application of norms related to treason, emphasizing the need to adapt the legislation to the modern requirements of wartime. The article contains recommendations on improving the legislative framework in order to more effectively counteract treasonous actions that threaten the state security of Ukraine.

Key words: state treason, military actions, national security, sovereignty, legislative base, judicial practice, armed conflict, Ukraine.

Державна зрада, як злочин проти основ національної безпеки України має виняткову суспільну небезпечність для нашої держави та її народу. Цей злочин вчиняється зрадниками, як визначено це у диспозиції частини 1 статті 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України) на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

У словосполученні «цілісності та недоторканості» прийменник «та» слід змінити на «або». З об'єктивної сторони державна зрада може знайти свій вираз у трьох формах, що визначено у диспозиції частини 1 статті 111 КК України:

- перехід на бік ворога в період збройного конфлікту;
- шпигунство;
- надання іноземній державі організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України;

Частина 2 цієї статті передбачає відповідальність за ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану. Воєнний стан – особливий стан, що запроваджується указом президента України та затверджується Верховною Радою України у разі оголошення війни, збройної агресії або загрози військового нападу.

Воєнний стан – особливий стан, що запроваджується указом Президента України та затверджується Верховною Радою України у разі оголошення війни, збройної агресії або загрози воєнного нападу.

Перехід на бік ворога може вчинятись лише в період збройного конфлікту і полягає у наданні допомоги воєнному противнику у будь-якій формі і будь-яким способом. Відносно збройного конфлікту слід відзначити, що він може бути міжнародним і не міжнародним (внутрішнім).

Збройний конфлікт міжнародного характеру між збройними силами держав, як правило, без будь-якого попередження та оголошення війни.

Державна зрада у формі переходу на бік ворога можлива лише при збройному конфлікті міжнародного характеру. Таке діяння у формі переходу на бік ворога може знайти свій вираз у таких діях:

- вступ громадянина України в контакт із військовим супротивником України (сьогодні це – РФ), її організаціями або її представниками з метою надання їм допомоги в проведенні підривної діяльності проти України;
- проведення підривної діяльності проти України після встановлення вказаного контакту;
- вступ у вказаний контакт в період збройного конфлікту в зв'язку з ним, або в його районі або надання такої допомоги після виникнення такого конфлікту.

У будь-якому разі перехід на бік ворога в умовах військового стану або в період збройного конфлікту характеризується діяльністю на користь ворога.

У такому разі, коли винна особа, зрадник вчиняє при цьому інші злочини: диверсію вбивство, терористичний акт та інше, його діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

Перехід на бік ворога визначається закінченням з моменту встановлення громадянином України контракту з органами чи представниками військового противника з метою проведення діяльності ворожої України незалежно від наслідків.

Злочин вчиняється з прямим умислом.

Шпигунство як форма державної зради полягає в умисному збиранні громадянином України з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомості, що становлять державну таємницю.

Державна таємниця – це відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та, які визначаються статтею 1 Закону України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 року № 3855-ХІІ.

Третя форма державної зради – надання іноземній державі організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Підривна діяльність – різновид діяльності, яку здійснюють недружні Україні держави, їх розвідувальні та інші спеціальні служби, що умисно діють на шкоду України.

Об'єктами підривної діяльності є основи державного конституційного устрою України, її політичний, економічний, науковий і військовий потенціал, міжнародні позиції нашої держави.

Наданням такої допомоги можуть бути різноманітні діяння такі, наприклад, вербування агентів для іноземних спецслужб, підбір для неї явочних чи конспіративних квартир, вчинення будь-яких злочинів.

Надання допомоги може вчинятись в мирний і воєнний час.

Дії громадянина України, що є державної зрадою, у цій формі можна розділити на дві групи: «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-ХІІ.

Третя форма державної зради – надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Підривна діяльність – різновид діяльності, яку здійснюють недружні Україні держави, їх розвідувальні та інші спеціальні служби, що умисно діють на шкоду України. Об'єктами підривної діяльності є основи державного конституційного устрою України, її політичний, економічний, науково-технічний і військовий потенціал, міжнародні позиції нашої держави.

Надання такої допомоги можуть бути різноманітні діяння. Такі, наприклад, як вербування агентири для іноземної спец служби; підбір для неї явочних та конспіративних квартир і вчинення будь-яких злочинів.

Надання допомоги може вчинятись і в мирний і в воєнний час.

Дії громадян України, що і є державної зрадою у цій формі можна розділити на дві групи:

– дії які не потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України (встановлення агентурних відносин з іноземною розвідкою; навчання розвідувальній діяльності, придбання відповідних українських документів тощо);

– дії по допомозі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам, які відсутності зав'язків з ними слід кваліфікувати як окремих злочин (ст. ст. 109, 110, 112, 113, 258, 332, 333-2 КК України)

Слід мати на увазі, що за об'єктивними ознаками адміністративних правопорушень можуть приховуватись вже вчиненні злочини або готування з замах на них.

Так дії, пов'язані з незаконним перетинанням державного кордону України або з порушенням в'їзду на тимчасово окуповану територію України або виїзду з неї можуть бути готуванням до державної зради або свідчити, що цей злочин, вже вчинений.

За кожен форму злочинної діяльності що передбачає стаття 111 КК України відповідальність слід було б передбачити окремою статтею.

Суб'єктом злочину державна зрада, його виконавцем може бути фізична осудна особа або обмежено осудна особа, що досягла віку 16 років і є громадянином України.

Співчасники при вчиненні цього злочину можуть бути іноземці громадяни або особи без громадянства. Іно-

земець або особа без громадянства можуть бути організатором, підбурювачем або пособником у вчиненні злочину.

Суб'єктивна сторона злочину – прямий умисел. Винна особа діє на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторкості, обороноздатності, державній, екологічній чи інформаційній безпеці України, боягузство, користь та інше. При шпигунстві у формі збирання відомостей обов'язкова ознака і мета передачі будь-кому з вказаних адресатів інше.

На завершення варто відзначити, що 14.04.2020 року, КК України було доповнено. Згідно із Законом № 2198-ІХ статтею 112-2 «Пособництво державі – агресору», яка передбачила відповідальність за умисні дії, спрямовані на допомогу держави-агресора (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчиненні громадянином України, іноземним чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримці рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави – агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави – агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністративній адміністрації держави-агресора.

Як бачимо дія цієї статті розповсюджується і на дії, передбачені статтею 111 КК України, тобто та державну зраду.

Але слід відзначити, що ця стаття повторює положення про пособництво частини 5 статі 27 КК України «Вид співучасників» і її безболісного для змісту КК можна з нього виключити.

З початком посилення російської агресії проти України почалась активна боротьба із окупантами та державними зрадниками.

Цю боротьбу ведуть не лише військові України, але її слідчі правоохоронних органів України.

03.03.2022 року КК України було доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність». Стаття 111-1. Колабораційна діяльність:

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України – караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, – карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на провадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, – караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження

господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, – караються штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна.

5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах – караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольних формувань, що були утворені або само організувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на

строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

8. Вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, – карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. 1. У частині першій цієї статті публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

2. У частині шостій цієї статті під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо.

3. У частині шостій цієї статті під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

4. Тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Колабораціоніст (франц. collaborateur) співробітництво – зрадник своєї батьківщини, що співпрацював з фашистськими загарбниками [1, с. 337].

Стаття була проаналізована та прокоментована відповідними вченими юристами О.О. Книженко та Є.Ф. Тищенко. [2, с. 120]. Як бачимо стаття ця має вісім частин, кожна з яких можна було б зробити окремою статтею.

Дехто з юристів назвав колабораційну діяльність «дрібною» державною згодою. Але ми рахуємо, що «дрібною» державною зради не може існувати, як не існує дрібного умисного вбивства, дрібного звалтування.

Державна зрада є державною зрадою, яку б форму вона не становила. Нагадаємо, що перехід на бік ворога в період збройного конфлікту є злочином з формальним складом і з моменту такого переходу є закінченим злочином, а статтю 111-1 КК України можна розглядати як можливо спосіб такого переходу вичерпний перелік якого дати неможливо.

Тому ми пропонуємо статтю 111-1 КК України визнати такою, що має корупційний ризик (чи корупційну ознаку) і з КК України викликати, а усі її форми рахувати державною зрадою.

В статті 1 Конституції України, наша держава визначна правового, але ж вже не одного разу не чули і читали, що якимось олігархом можна буде притягнути за вчинений злочин який буде на це політична воля. Гадаємо, що для правової держави, де є і діє Кримінальний кодекс України – це неприпустимо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник іншомовних слів / за редакцією члена кореспондента АНУСРС Мельничук О.С. Київ : Голова радянської Української радянської енциклопедії, 1977. 776 с.
2. Книженко О.О., Тищенко Є.Ф. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність. Оглядове видання. Київ : НА СБУ. 2023. С. 120-122.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 13.03.2022 р. № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
5. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру (Протокол II) від 08.06.1977 року : додатковий протокол. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 01.03.2024).
7. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (дата звернення: 13.02.2024).
8. Титула Д. В. Поняття «Правова кваліфікація злочину». Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали пост. діючого наук.-практ. семінару від 26 жовт. 2018 р., Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Ін-т підготовки юрид. кадрів для СБУ. Харків : Право, 2018. С. 254-257.
9. Бантишев О. Ф., Титула Д. В. Загальнодержавна обстановка як можливий криміногенний фактор : Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 9 груд. 2016 р. / за ред. В.Я. Тація, Б.М. Головкина. Харків : Право, 2016. 236 с.